

ULUSLARARASI BANKA HİZMET RİSKLERİ VE TÜRKİYE'NİN ÜLKE RİSKİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Ali KARTAL*

I. GİRİŞ

Teknolojik, politik, ekonomik ve sosyal gelişmeler işletmelerin yaşamını sürdürebilmesi için artık global olarak düşünüp bu şekilde faaliyette bulunmayı zorunlu kılar hale getirmiştir. Bu nedenle günümüz işletmeleri, faaliyetlerini sadece buldukları ülke sınırları içinde kısıtlamayıp, dünyayı faaliyet alanı olarak görmekte ve dünyanın neresinde kendi amaçlarına uygun bir yer varsa oraya ulaşma yollarını aramaktadırlar.

İşletme faaliyetlerinin uluslararası boyutlara ulaşmasına paralel olarak, bankacılık hizmetlerinin de bu yönde gelişmeler gösterdiği bir gerçek olmuştur. Bankacılığın uluslararası yönündeki bu gelişme eğilimine bağlı olarak; yabancı bankalarla yapılan işlem hacmi artmakta, alternatif fon kaynakları ortaya çıkmakta ve döviz cinsinden yabancı kaynak ve varlıkların nispi önemleri arttığından döviz kuru riski ortaya çıkmaktadır (1).

(*) Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) Kayhan ACARDAĞ, "Bankalarda Aktif-Pasif Yönetimi", *Dünya Gazetesi*, 28 Kasım 1989, s. 3.

Bankacılık hizmetleri sayısındaki artışın yanısıra bu hizmetlerin farklı ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yapıyor olması, sözkonusu işlemlerin yürütülmesinde belirsizlik düzeyini arttırmaktadır. Belirsizlik düzeyinin artması ise, bu tür faaliyetlerin yerine getirilmesinde, uluslararası risk değerlendirme yaklaşımları şeklinde yeni yönetim tekniklerinin geliştirilip kullanılması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

İşte biz bu çalışmamızda, farklı sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda faaliyet göstermek zorunda olan bankaların hizmet sunacakları ülkelerin risklilik düzeylerini belirlemelerinde nasıl bir yaklaşım içinde bulunabilecekleri konusuna açıklık getirmek istiyoruz.

II. TİCARİ VE ÜLKE RİSKİ KAVRAMLARI

Tehlikeye uğrama olasılığı olarak tanımlayabileceğimiz risk, genelde ticari risk ve ülke riski olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir.

1. Ticari Risk

Ticari risk, yabancı ülke kökenli bir müşterinin ürünleri, yönetimi ve finansal durumu şeklindeki işletmecilik nedenlerine bağlı olarak borçlarını ödeyememe olasılığını ifade etmektedir (2). Yabancı ülkede kültürel değer farklılıkları var olacağından, bankanın kendi ülkesi içinde bir işletmeyi ticari risk açısından değerlemesine göre diğer bir ülkedeki müşterisini ticari risk açısından değerlemesinde bir takım farklılıklar da sözkonusu olacaktır.

2. Ülke Riski

Ülke riski ise, tüm borçlanmalarla ilgili olarak ortaya çıkan ve ticari risk gibi normal risklerin dışında kalan nedenlere bağlı olarak bir ülkenin hükümetinin ya da diğer kredi alanlarının sorumluluklarını yerine getirmeme olasılıklarını ifade etmektedir (3). Tanımdan anlaşılacağı gibi, ülke riskinde hizmet sunulan ül-

-
- (2) David K. EITEMAN-Arthur I. STONEHILL, **Multinational Business Finance** (California: Addison-Wesley Publishing Company, 1986), s.475.
(3) Group of Thirty, **Risks In International Bank Lending** (New York, 1982), s. 6.

kede meydana gelebilecek beklenmeyen ekonomik ya da politik bir olaya bağılı olarak yabancı ülke hükümetinin ya da yabancı ülkede banka hizmetinden yararlanan diğer kişilerin sorumluluklarını yerine getirememesi olasıdır belirlenmektedir.

Ülke riski kavramı kendi içinde, politik risk ve döviz riski olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (4).

A. Politik Risk

Politik risk, bir işletmenin ya da hükümetin finansal, stratejik ya da personel zararlarına sebep olan politik bir olayın meydana gelme olasılığıyla ilgili olmaktadır (5). Politik riske örnek olarak, Irak'ın Kuveyt'i ilhakı üzerine körfez krizinin oluşması verilebilir. Diğer bir örnek olarak da, yabancı bir ülkenin hükümetinin yerel işletmeleri koruyucu yönde aldığı kararlar verilebilir.

B. Döviz Riski

Döviz riski; döviz kurlarında beklenmeyen bir değişimin yabancı müşteri tarafından ödeme yapılacak olan ülkenin parasının değerini değiştirme olasılığıyla ilgili olmaktadır. Aynı zamanda döviz riski, borç geri ödeme planlarının yenilenme olasılığını da kapsamaktadır (6).

Örneğin bir ülke parasının devalue edildiğini düşünürsek, böyle bir durumda ülkenin hükümetinin ya da ülkedeki diğer borçluların borçlarını ödemede altında kalacakları yük artacak ve bu durum borçların itfasında bir takım sorunlar yaratabilecektir.

III. ÜLKE RİSKİ ANALİZİ YAKLAŞIMLARI

Ülke riski analizi yaklaşımlarında, daha önceki açıklamalarımızdan anlaşılacağı gibi, ülkenin politik ve döviz riski açısından incelenmesi gerekmektedir. Söz konusu yaklaşımlar en azından; listeleme yaklaşımı, istatistiksel analizler ve sezgisel yaklaşım olmak üzere üç başlık altında ele alınıp incelenebilir (7).

(4) EITEMAN - STONEHILL, s. 476.

(5) Charles R. KENNEDY Jr., **Political Risk Management, International Lending And Investing Under Environmental Uncertainty** (Connecticut, Westport: Quorum Books, Greenwood Press, Inc., 1987), s. 3.

(6) EITEMAN - STONEHILL, s. 476.

(7) Robert L. SLIGTON, "International Risk Management", içinde Richard

1. Listeleme Yaklaşımı

Listeleme yaklaşımında, politik ve döviz risklerine ilişkin değişkenlerden oluşturulan listeye bağlı olarak ülkeler risk gruplarına göre sınıflandırılır. Bu sınıflandırmaya göre de ülkeler arasında mukayeseler yapılır. Listeleme yaklaşımına bir örnek olarak, American Express'de kullanılan aşağıdaki ülke puanlama sistemi verilebilir.

Tablo 1: American Express'de Ülke Puanlama Sistemi

<u>Ülke Değişkenleri</u>	<u>Puan</u>
Yabancı sermaye bağımlılığının artması	15
İthalat bağımlılığı	10
Gelirlerin yararlanma olanağı	15
Borç yükü	15
Parasal ve mali kontrol	15
Özel ve yabancı sermayeye konukseverlik	5
Ülkenin mukayeseli üstünlüğü	5
Politik risk	20
	<hr/>
	100

Kaynak : Emilio MAYER, **International Lending: Country Risk Analysis**, (Reston: Reston Financial Services, 1985), s. 72.

2. İstatistiksel Analizler

Bu yaklaşımda, hizmet sunulması düşünülen ülkenin geçmişteki borç ödeme durumuna ilişkin veriler ile diğer ekonomik parametrelerin arasındaki ilişkiler discriminant (ayırma) analizi gibi istatistiksel yöntemler kullanılarak değerlendirilir. Değerlendirmeler sonucunda, borçlunun gelecekteki borçlarını ödeme olasılıkları hesaplanır. Bu yaklaşım tarihi verilere dayandığından bir takım dezavantajlara sahiptir. Bu dezavantajların giderilmesi için analiz sonuçlarının yöneticilerin kişisel düşünceleri ve sezgileri ile ele alınarak değerlendirilmesi gerekir.

3. Sezgisel Yaklaşım

Bu yaklaşımda ise; ekonomist, politik analizci, bankacı vb. farklı uzmanlığa sahip kişilerin oluşturduğu bir grup çalışması

C. ASPINWALL, Robert A. ELSNBEIS, **Handbook for Banking Strategy** (New York: John Wiley Sons, Inc., 1985), s. 514.

sözkonusudur. Grup, ülke içi ve ülke dışı çevresel düzeyde belirlediği varsayımlar altında risk belirlemesine ilişkin duyarlılık analizleri yapar ve hizmet sunulması düşünülen ülkenin risk düzeyini belirler.

Sezgisel yaklaşımda kullanılan göstergelere örnek olarak, tablo 2'deki Bank Of America'da ele alınan göstergeler verilebilir.

Tablo 2: Bank Of America'da Kullanılan Sezgisel Göstergeler

Ekonomik Göstergeler

Para politikasının etkinliği
Hükümetin mali politikası
Finansal düzenleyici politikalar
Yatırımlara karşı hükümet davranışı
Yönetim kalitesi
Uluslararası krediye giriş davranışı
Döviz kuru politikası

Politik Göstergeler

Tutarlı politikaların formülasyonunda hükümetin etkinliği
Hükümetin kurumlarının karar kapasitesindeki kargaşa
Hükümetin tutarlı faaliyetleri
Hükümetin kurumlarında kontrol ve dengelerin derecesi
Sosyal huzursuzluk potansiyeli
Potansiyel dış güvenlik tehlikeleri
Birleşik Devletlerle İlişkiler
İlgili bölgesel anlaşmalar

Kaynak : MAYER, s. 75-76.

IV. TÜRKİYE'NİN ÜLKE RİSKİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Önceki açıklamalarımızdan hatırlanacağı gibi, Türkiye'nin ülke riski açısından değerlendirilmesinde, ülkenin politik ve ekonomik göstergelerinin incelenmesi gerekir. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında, Türkiye'nin politik ve ekonomik koşullarının genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. Politik Koşulların Değerlendirilmesi

Bilindiği gibi, Türkiye demokratik yönetim sistemine sahip bir ülkedir. İktidarda bulunan hükümet 20 Ekim 1991 tarihinde

yapılan seçimlere bağılı olarak göreve başlamış olan bir koalisyon hükümetidir. Hükümetin bir koalisyon hükümeti olması, kendi içinde bir takım sorunlarla karşılaşarak ülkenin politik risk düzeyini arttırabilme olasılığı düşüncesini akla getirebilir olmasına karşın, İtalya ve Almanya'da olduğu gibi koalisyon hükümetlerinin başarılı uygulamalarının olması nedeniyle bu konuya peşinen olumsuz yaklaşmak doğru olmayacaktır.

Koalisyon hükümetinin toplam 445 milletvekilinden 280 civarında açık bir farklı güven alması ve sözkonusu hükümetin seçimlerde sağladığı oy oranının % 48 civarında olması da ülkenin politik risklilik düzeyi açısından olumlu bir gösterge olmaktadır.

Ülkenin özellikle güney doğu kesiminde görülen anarşik olaylar politik risklilik düzeyi açısından ülkeye olumsuz puan kazandırıyor olmasına karşın; bu tür olaylar ülke genelinde düşünöldüğünde ve devletin doğuya yönelik yatırımları gözönüne alındığında bu durumun ülkenin politik risklilik düzeyi üzerine çok büyük bir olumsuz etki yaratmayacağı kanısı uyandırabilir.

Türkiye'de yüksek bir nüfus artış hızı olduğu için, toplam nüfus içinde genç nüfus sayısı oldukça fazladır. Bu ve diğer nedenlerle işsizlik önemli bir ekonomik problem olarak ortaya çıkar ve sözkonusu durum az da olsa ülkenin politik risklilik düzeyini olumsuz yönde etkiler. Fakat, işsizlik gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir problem olarak göröldüğünden, bu durum ülkenin politik risklilik düzeyini olumsuz yönde etkilemesi açısından çok önemli görölmeyebilir.

Türkiye'nin 24 Ocak kararları ile başlayan ve açık ekonomik pazar yapısına doğru her geçen gün yeni adımlar atması (örneğin, en son hükümetin EFTA(8) ile yaptığı anlaşma), K.İ.T.'inin özelleştirme kararları ile ihracata yönelik teşvik tedbirleri uygulaması yönündeki faaliyetleri politik risklilik düzeyi üzerinde olumlu yönde gelişmeler olarak göröür.

Türkiye'nin «Yurtta barış Dünya'da barış» ilkesine bağılı kalması ve bu yönde kararlar alması, ülkenin politik risklilik düzeyi üzerinde son derece olumlu bir konu olmaktadır. Nitekim bu il-

(8) Avrupa Serbest Mübadele Bölgesi ile Türkiye'nin 10 Aralık 1991'de yaptığı anlaşma ile "Serbest Ticaret Bölgesi Oluşturma ve İşbirliğinin Geliştirilmesi" hedeflenmektedir.

keye bağılı olarak Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na katılmaması ve özellikle Körfez Krizi sırasında başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batı ülkelerinin yanında dünya barışını koruma yönünde kararlar alması ülkenin politik risklilik düzeyinde olumlu etkiler yaratmıştır.

Diğer yandan, Türkiye'nin NATO'nun bir üyesi olması, ABD ve Batı ile iyi ilişkiler içinde bulunması vb. olumlu gelişmeler de politik risklilik düzeyi üzerinde olumlu puanlar almasına neden olacaktır. Sonuç olarak, Türkiye'nin politik risklilik düzeyi açısından genelde iyi bir pozisyon içinde bulunduğu söylenebilecektir.

2. Ekonomik Koşulların Değerlendirilmesi

Türkiye'nin politik risklilik düzeyi konusunda yukarıda verilen bilgilerden sonra şimdi de, ekonomik değişkenleri genel olarak değerlendirilecektir (9).

1990 yılında gerçekleştirilen % 9.2 oranındaki büyüme oranı oldukça yüksek bir rakamdır. Böyle bir yüksek büyüme oranının elde edilmesinde neden olan faktörler ise; iklim koşullarının elverişliliği nedeniyle tarım kesiminde % 11 oranında büyüme elde edilmesi, önceki yıllarda atıl duran kapasitenin 90 yılında kullanılması, döviz kurlarının enflasyon oranlarının altında kalmasından dolayı TL'nin satın alma gücünün artması, elverişli koşullarda yabancı kredi kullanma olanaklarının artmasından dolayı üretim ve yatırımların finansmanında karşılaşılan dar boğazların giderilmesi v.b. sıralanabilir.

Önceki yıllarda endişe verici bir durum içinde yükselen enflasyonun artış hızında göreceli olarak az da olsa bir azalma kesinlikle olumlu bir gelişmedir. Ancak, fiyatlardaki % 50 ya da % 60'lık bir artışın ekonomide kriz durumunu yaratmak için halâ yeterince yüksek olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. 1990'da enflasyon oranındaki artış hızının biraz da olsa aşağıya doğru çekilmesinin nedenleri ise; tarım kesimindeki yüksek oranlı büyümenin, bu sektörün ürünlerinin fiyatları üzerinde baskı yaratması,

(9) Türk ekonomisinin ekonomik gelişmelerinin değerlendirilmesinde yararlanılan kaynak için bkz: Union of Chambers of Commerce, Industry, Maritime Trade and Commodity Exchanges of Türkiye, **Economic Report** (Ankara: Sevinç Matbaası, 1991), s. 14-17.

döviz kurlarının enflasyon oranı altında kalmasına dayalı olarak ithalatın % 42.2 oranında artmasından yerel rebaket fiyatlarının baskı altında tutulması ve temel girdilerin maliyetlerinin sanayi ürünlerinin fiyatlarını aşağıya doğru çekmede rol oynaması, aylak kapasitelerin kullanılmasının üretim maliyetlerini azaltması v.b. şeklinde belirtilebilir.

1990 yılında enflasyonu olumsuz yönde etkileyen faktörler ise; GSMH'daki % 4 oranında bütçe açığının göreceli olarak yüksek olması, KİT ürünlerinin fiyatlarındaki artışlar, Körfez Krizi ile birlikte yılın ilk yarısında varili \$ 15-18 civarında olan petrol fiyatlarının % 40'ın üzerine kadar yükselmesi, Körfez Krizine bağlı olarak özellikle yılın sonuna doğru spekülâtif beklentilerin fiyatlar genel düzeyini etkilemesi v.b. şeklinde belirtilebilir.

1990 yılındaki dış ekonomik ilişkilerde alışılmışın dışında gelişmeler görülmüştür. Özellikle 1990'da ekonomik ilişkilerdeki çok önemli gelişme ithalatın % 41.2 artarak \$ 22.3 milyon'a ulaşmasıydı. Bu durum hem ticaret dengesi hem de cari hesap bakiyesindeki açığın yüksek düzeylere ulaşmasına neden oldu. Turizm gelirleri ve ülke dışındaki işçilerin gönderdikleri havalelerdeki artışlar ise cari hesap açığını olumlu yönde etkilemiştir.

1990 yılında, uzun dönemli dış borçların \$ 3595 milyon'luk kısmının geri ödemesi yapılmıştır. Fakat, kısa dönemli sermaye girişlerinden toplam dış borçlar arttığından, toplam dış borçlar içinde kısa dönemli borçların payı artmıştır. Kısa vadeli borçların toplam borçlar içindeki oranının artması, Türk ekonomisi için ileride bir takım problemler yaratma olasılığı yaratabilecektir.

Genel olarak yukarıda açıklanan bilgilerden de görüleceği gibi, Türkiye'nin ekonomik yapısında bir takım problemler vardır. Fakat, bu problemler çok önemli olarak görülmemelidir. Çünkü Türkiye'de gelişmekte olan tüm ülkelerde görülen ortak problemler vardır. Türkiye'nin temiz bir kayıt ile açık ekonomik pazara doğru cesaretli adımlar atması ekonomik risklilik düzeyi açısından olumlu bir yaklaşım olmaktadır.

Politik ve ekonomik değişkenlerin değerlendirilmesi sonucunda ülke riski açısından Türkiye'nin iyi bir durumda olduğu söylenebilir. Nitekim bu görüşümüzü destekler yönde, İngiltere'de yayınlanan ünlü «The Economist» Dergisinin son sayısında, Türkiye'de üç defa askeri darbe yaşanmasına karşın, işleyen bir demok-

rasi olduğu, Amerikalı ve Japon yatırımcıların bölgedeki pazarı kaybetmemek için Türkiye'ye yatırım yapmaya başladıkları belirtilmektedir (10).

V. SONUÇ

İşletme faaliyetlerinin uluslararası boyutlara ulaşmasına paralel olarak bankacılık hizmetlerinin de aynı şekilde uluslararası boyutlara ulaştığı görülmektedir. Buna bağlı olarak, bankalar faaliyetlerini uluslararası düzeyde yerine getirirken yeni yeni ve karmaşık risk kavramlarıyla karşılaşmışlardır.

Özellikle 1973-74 petrol krizi, yakın geçmişimizde karşılaştığımız Körfez Krizi v.b. ülkelerin ekonomik ya da politik risklilik düzeyleri üzerinde olumsuz etkiler yaratan ve arzulanmayan olaylar, bankalar ve diğer işletmeler için uluslararası banka risklerinin yönetiminin önemini ortaya koymuştur. Başka bir deyişle, bankalar ve diğer işletmelerin faaliyetlerinde uluslararası hizmetlere yönelik bu tür gelişmeler, risk yönetimi görevini karmaşıklaştırmıştır. Bu nedenle risklerin daha dikkatli bir şekilde analiz edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Ülke riski açısından Türkiye'nin değerlendirilmesi sonucunda, politik ve ekonomik değişkenlerin değerlendirilmesi açısından çok fazla iyi olmamakla beraber yine de olumlu düzeyde olduğu ve bu konuda tatminkâr gelişmelerin görüldüğü tesbit edilmiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ACARDAĞ, Kayhan : «Bankalarda Aktif Pasif Yönetimi», **Dünya Gazetesi**, 28 Kasım 1989, s. 3.

EITEMAN, David K.,

STONEHILL, Arthur I. : **Multinational Business Finance**, (California: Addison-Wesley Publisher Company, 1986).

KENNEDY, Charles R. Jr : **Political Risk Management, International Lending And Investing Under Uncertainty**, (Connecticut, Westport: Quorum Books Greenwood Press, Inc., 1987).

(10) **Hürriyet Gazetesi**, 13 Aralık 1991, s. 1.

MAYER, Emilo : **International Lending: Country Risk Analysis**,
(Reston: Reston Financial Services, 1985).

SLIGHTON, Robert L. : «International Risk Management», içinde
Richard C. ASPINWALL, Robert A. EISENBEIS, **Hand-
book for Banking Strategy**, (New York: John Wiley Sons,
Inc., 1985), s. 511-522.

Group of Thirty : **Risks In International Bank Lending**, (New
York: 1982).

Union of Chambers of Commerce,

Industry, Maritime Trade And Commodity

Exchanges of Türkiye : **Economic Report**, (Ankara: Sevinç Mat-
bası, 1991).

————— : **Hürriyet Gazetesi**, 13 Aralık 1991.